

Habiba Efendira-Čehić

Ikona iz Umjetničke zbirke Zavičajnog muzeja u Visokom – *Sveti Đorđe ubija aždahu*

Apstrakt: Ikona *Sv. Đorđe ubija aždahu*, pohranjena u fondu djela XX stoljeća Umjetničke zbirke Zavičajnog muzeja u Visokom, dio je zaostavštine Marice Vojnović (1892–1982). Ikona izrađena u tehnici ulje na platnu djelo je nepoznatog ikonopisca, najvjerovatnije slavenskog porijekla, u čijem se radu vide utjecaji pravoslavne ikonografije, ali i zapadne realističke tradicije. Ikona je zanimljiva i po tome što sadrži dvije ćirilичne signature: natpis i nečitak stilizirani potpis autora. Njihovim djelomičnim iščitavanjem otkrivena je datacija slike – 1905. godina. Pored toga, otkrivena su i dva pečatna otiska: ovalni i pravougaoni, poprilično izbledjele tinte u kojima se fragmenti ćirilичnih natpisa vežu za Bosnu i Sarajevo. Budući da je riječ o eksponatu koji nikada nije obrađen niti publiciran, u radu se predstavlja porijeklo, detaljan opis, determiniraju se signature, pečati i osnovne stilske karakteristike koje ukazuju na značajne promjene u tradicionalnoj pravoslavnoj ikonografiji na tlu Bosne i Hercegovine s početka XX stoljeća.

Ključne riječi: Umjetnička zbirka Zavičajnog muzeja – Visoko, zaostavština Marice Vojnović, ikona, sv. Đorđe

Umjetnička zbirka Zavičajnog muzeja jedna je od najmlađih muzejskih zbirki. Vodi se od 1987. god. i sadrži umjetnička djela pristigla putem muzejske prakse razmjene, poklona, otkupa i zaostavštine.¹ Zbirka sadrži fondove umjetničkih djela iz XX i XXI st., različitih autora, žanrova i tehničkih karakteristika na osnovu kojih je izvršena unutrašnja podjela zbirke. Riječ je o djelima pretežno domaćih umjetnika koji su

¹ Od osnivanja Zavičajnog muzeja u Visokom (1953) do kraja 1954. godine prikupljen je bogat i raznovrstan muzeološki materijal iz antičkog i srednjovjekovnog perioda, predmeti iz oblasti etnografije te materijal iz perioda NOB-a. Prikupljeni materijal sistematiziran je u fondove muzejskih zbirki: Arheološka, Srednjovjekovna, Etnografska, Numizmatička, Geološko-paleontološka i Zbirka NOB-a/NOR-a. Od tada do danas muzejski fundus u kontinuitetu se obogaćuje i proširuje novim sadržajem (Drljić 1953: 7; Šahinović 1983: 4–5; Leka 2017: 58).

svojim stvaralaštvom doprinijeli gradu, predstavljajući motive Visokog na svojim djelima. Iako u svom fundusu posjeduje najmanji broj eksponata, to ne umanjuje njen značaj i vrijednost. Jedan od njih je i ikona *Sv. Đorđe ubija aždahu* prispjela putem zaostavštine 1981. godine. Zavedena je pod inventarnim brojem 8 i pripada fondu umjetničkih djela XX stoljeća.

Potaknuti istraživanjem zaostavštine Marice Vojnović u Zavičajnom muzeju Visoko tokom 2019. i 2020. god., utvrđeno je da njenoj građi pripada i slika svetog Đorđa iz Umjetničke zbirke. Slika je pohranjena u depou i prilikom revizije muzejskog fundusa 2006. god. utvrđeno je da ne sadrži oznaku i inventarni broj. Budući da se radi o umjetničkom djelu sakralne tematike slikanom tehnikom ulja na platnu, slika je 29. 12. 2006. uvedena u Umjetničku zbirku, ali bez relevantnih informacija o njenom porijeklu. Na osnovu jedne stare bilješke upisane grafitnom olovkom na neuobičajenom mjestu u inventarnoj knjizi Etnografske zbirke, tek 2015. god. konstatirano je da slika pripada zaostavštini Marice Vojnović.²

Zaostavština Marice Vojnović predata je 1981. god. Zavičajnom muzeju.³ Sačinjavaju je tekstilno pokućstvo, stilski namještaj, lični dokument, novinski isječak, dopisne karte, fotografski materijal i ikona sv. Đorđa. Predmeti iz zaostavštine datiraju se u period od kraja XIX do sedamdesetih god. XX stoljeća. Marica Vojnović je bila aktivna članica pjevačke i dramske sekcije Srpskog pravoslavnog crkvenog pjevačkog društva "Milutinović" u Visokom tokom prve polovine XX stoljeća.⁴ Njena uloga značajna je za kulturno-umjetnička dešavanja u Visokom. Porodica Vojnović je porijeklom iz Like (Hrvatska), koja se krajem XIX st. doselila u Visoko.⁵

Prema prikupljenim bilješkama o porijeklu predmeta saznajemo da je ikona prvobitno bila zaštićena pod staklom i kao takva došla u

---

² Bilješka je zavedena ispod opisanog predmeta, posude za paljenje svijeća ili tamjana, inv. br. 553-2, i glasi: *Ikona st. Đorđa na konju (ulje na platnu) postavljena u dekorativan dublji drveni okvir i pod staklo [...] Signirana D.D.U. – potpis nečitak, pečat i godina 1905. ili 1908.* (Inventarna knjiga Etnografske zbirke, 259).

³ Ulazna knjiga muzejskog materijala br. 289 od 5. 1. 1981. godine. Uvid u porijeklo zaostavštine vodi nas do njene vlasnice koju su u poznim godina, bolesnu i bez adekvatne njege, zbrinule institucije tadašnje Općine i Centra za socijalni rad. Budući da nije imala adekvatnu skrb niti nasljednika, zaostavština je dodijeljena Zavičajnom muzeju u Visokom.

⁴ Džajić 2014: 360, Sl. 285; Bilinac 2019: 269.

⁵ Filipović 1928: 450.

Muzej. Staklo odavno ne postoji, ostao je samo dekorativni ram. Sudeći prema vidljivim oštećenjima na slikanom sloju platna, staklo je najvjerojatnije popucalo i tom prilikom uzrokovalo oštećenja koja su predstavljena u opisu sadašnjeg stanja predmeta.

Opis ikone

Ikona *Sv. Đorđe ubija aždahu* slikana je tehnikom ulja na platnu. Platno je od lana, impregnirano, grundirano i nategnuto na drveni blindirani ram. Uramljena je u dekorativni masivan drveni okvir s floralnim ukrasom baroknih formi. Dimenzije ikone su 40 x 50 cm s ramom 67,5 x 57 cm. Ram je u potpunosti presvučen slojem gipsane smjese. Smjesa je izrazito fine teksture i kompaktnosti, debljine u rasponu 2–5 mm. U profilnom presjeku vidljivom na prelomima gipsane smjese uočavaju se tri sloja: vezivni sloj bijele boje, štuko-masa boje slonovače i završni sloj bojom. Bojeni sloj je zagasitih tamnosmeđih tonova s dezenom drvenih godova. Ukras rama čine dva dekorativna polja sa štukaturom, vanjskim i unutrašnjim. Floralni motiv vanjskog polja je spiralne vitičaste stabljike s listićima i cvjetnim glavicama patiniranih bakrenozlatnom bojom na tamnoj podlozi. Unutrašnje dekorativno polje ispunjava trakasti motiv koji se sastoji od jednoličnog obrasca ponavljajućih listića akantusa tamnosmeđe boje na zlatnoj podlozi. Dekoracija je oštećena u vidu otpalih komadića štukature.

Slika je relativno dobro očuvana. Primjetna su mehanička oštećenja u više oblika raspona 3–7 mm. Skoncentrirana su na gornjoj ivici oko natpisa i u donjem lijevom dijelu slike.⁶ Oštećenja se odnose na slikani nanos i sloj grunda.⁷ Platno nije probijeno. Duž slikanog sloja

---

⁶ Na prvom slovu gornjeg natpisa primijećeno je blago izgrebavanje crvene boje sve do podslikanog sloja, što predstavlja interesantnu pojavu za razliku od ostalih evidentiranih oštećenja na predmetu. Vizuelno djeluje kao nanos bijele preko crvene, ali pod lupom se jasno vide tragovi kontroliranog struganja. Budući da nema uporište u kršćanskim obrednim običajima, pojavu "struganja" ikone moguće je dovesti u vezu s narodnim običajima pretkršćanskog porijekla u kojima se "svete" slike, ikone, koriste u svrhu narodnog liječenja ili zaštite od vremenskih nepogoda, a koji su se većim dijelom zamijenili, ispreplitali i stopili s običajima kulta sv. Đorđa i njegove višestruke zaštite (Filipović 1949: 205; Dragić 2013: 272–306).

⁷ Oštećenja slikanog nanosa evidentirana na slici, izuzev zagrebanog slova, najvjerojatnije da su nastala prilikom odvajanja stakla od bojenog sloja budući da se vezivo i zaštitni premaz na bazi ulja, uslijed sporijeg sušenja i drugih utjecaja (toplo-hladno)

mjestimično se nailazi na sitna zagrebana oštećenja, naročito istaknuta na ivičnim dijelovima koji uranjaju u okvir. Pored toga, vidljive su promjene zaštitnog premaza, sada već požutjelog laka.

Sl. 1. *Sveti Đorđe ubija aždahu*, 1905. Umjetnička zbirka, inv. br. 8, Zavičajni muzej – Visoko (Foto: Behudin Alimanović)

može priljubiti uz staklo, naročito ako je ono postavljeno uz slikani nanos bez paspartua.

Na ikoni *Sv. Đorđe ubija aždahu* predstavljena je dramatična scena viteške pobjede – trenutak probadanja kopljem čeljusti zelene krilate zvijeri iz koje šikljaju mlazovi krvi. Kompozicija je uspravna, dijagonalno presječena kopljem s krsnicom na vrhu. Koplje je dugačko i vitko te uz lik sv. Đorđa zauzima centralnu poziciju na slici. Krsnica je jednostavnog tipa, na prvi pogled izvedena u vidu latinskog križa *crux capitata*, *crux ordinaria*. Uzevši prikaz krsnica u perspektivi i sa skraćenjima, zapravo je to grčki križ *crux immissa*, *crux quadrata*. Elementi kompozicije su zvanično plošne. Forme su i dalje tvrde, ali uz vidljivo modeliranje i realističnije oblikovanje koje izlazi iz okvira tradicionalnog pravoslavnog ikonopisa. Scena je planski podijeljena. Prvi i prednji plan sačinjavaju lik sv. Đorđa na konju, zmaj – aždaha i lubanja. Pozadinski motiv podsjeća na reduciran pejzaž koji sačinjavaju djevojka, jezero i tvrđava. Pažnja je posvećena liku sv. Đorđa i elementima u prvom planu: odjevnim detaljima, prikazu konja, detaljima konjske opreme i aždaha. Lik svetog Đorđa predstavljen je kao vitez na bijelom, bogato okićenom, propetom konju. Pozicioniran je na lijevoj strani, odakle se pokret i radnja usmjeravaju prema desnoj strani slike. Aureola – nimbus naglašena je linijom crvene cinober boje i ispunom zlatne. Inkarnat lica i ruku naglašeni su nježnim i svijetlim tonovima s ublaženim sjenama. Prikazan je kao mladić duge talasaste kose. Sveti Đorđe ogrnut je kratkim crvenim plaštom – hlamidom preko sjajnog viteškog odijela u plavim i zelenim nijansama. Prijelazi su u definiranju volumena blago naglašeni dodavanjem ili oduzimanjem hrome, a sjene prigušenim sivim tonovima. Izraz lica je blag, pogleda usmjerenog prema nebu. Aždaha je pasje glave, širom otvorenih crvenih očiju, na izdisaju pod kopitama propeta konja. U horizontalnom je položaju i zauzima jednu trećinu kompozicije. Pored konja i aždaha, ispod figure sv. Đorđa pozicionirana je ljudska lubanja. Bez pretjeranog modeliranja, njena forma je riješena s nekoliko poteza bijelom bojom. U drugom planu, u pozadini, prikazana je preplašena mlada djevojka kao princeza duge svijetle kose s krunom na glavi. Nalazi se na obali jezera, dramatično uzburkanih talasa. Odjevena je u crvenu haljinu koja prati položaj tijela u pokretu. S podignutim rukama prema nebu, u poluklečećem stavu, upućuje molitvu. U pozadinskom motivu, kao posljednji dio kompozicije zauzima osamljena masivna utvrda s dvije kule, modelirana širokim potezima kista u sivim tonovima. Iznad scene se nadvija prozračno plavičasto nebo, s ponekim naglašenim

potezom bijele boje poput naznake nekog nejasnog oblačka, koji radnju dešavanja smještaju u prirodni ambijent pod otvorenim nebom.

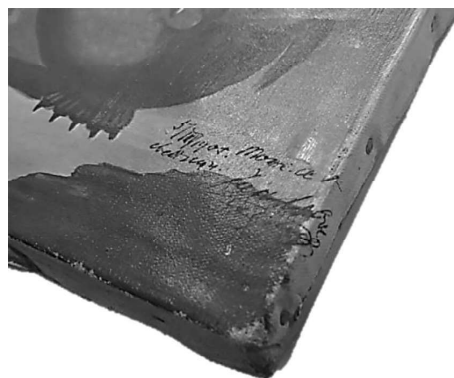
Kompozicijom dominira prozračan i jasan kolorit. Osnovni ton slike je plavičastobijele boje. Naglašeni su komplementarni i tople-hladni kontrasti koji ističu dramatičnost scene. Ikonu karakterizira dijagonalno presječena vertikalna kompozicija, plansko predstavljanje, plošno rješenje likova s manirom modelacije formi i jasnoća crteža. Paletu sačinjavaju cinober, grimizna, plava, zelena, maslinasto-zelena, umbra, oker žuta, bijela, crna i zlatna boja, koje se oslanjaju na tradicionalnu paletu starih ikonopisaca.⁸ Boje su hromatski čistije s varijacijama u gradaciji i valeru. Plansko predstavljanje riješeno je toniranjem crnom u prvom planu, a pozadina kolorističkom perspektivom hladnim bojama s tonskom gradacijom sive.

Signature i pečati

Ikona je signirana dvjema signaturama na licu slike: natpisom na sredini gornje ivice (signatura I) i potpisom autora u donjem desnom uglu (signatura II). Na središnjem dijelu donje ivice otisnut je ovalni pečat s jednim trakastim poljem u koje je smješten natpis. Na poledini blindiranog rama otisnut je pravougaoni pečat s natpisom u tri reda.

Prva signatura centralno je pozicionirana pri vrhu gornje ivice slike. Izvedena je u cinober boji. Riječ je o natpisu izvedenim stiliziranim srpskoslavenskom formom ćiriličnog pisma:

С: вѣлмѣч: Геωργіѣ. [S(veti) Vel(iko)muč(enik) Georgij].⁹ Budući da je natpis na srpskoslavenskom jeziku, moglo bi se pretpostaviti da je riječ o majstoru ikonopiscu najvjerojatnije slavenskog porijekla.

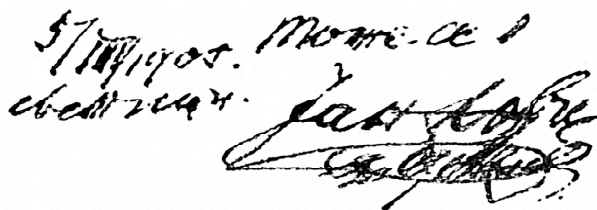

Sl. 2. *Signatura (II) D.D.U.*
Detalj ikone s potpisom ikonopisca
(Foto: Habiba Efendira-Čehić)

⁸ Mazalić 1934: 138–153.

⁹ Čitanje i transkripciju signatura uradio je Mehmed Kardaš 12. 6. 2020. u Zavičajnom muzeju u Visokom.

U donjem desnom uglu nalazi se druga signatura izvedena ćirilničnim vlastoručnim potpisom autora. Raspoređena je u tri reda i izlazi s lica na bočnu ivicu slike. Riječ je o zapisu izvedenim pisaljkom, vjerovatno perom mat crnom bojom.¹⁰ Sadržaj zapisa odnosi se na dataciju, natpis i potpis autora. U prvom redu nailazi se na datum potpisa i fragment natpisa. Datum je izveden u kombinaciji arapskih i rimskih brojeva: 5/III 1905. U nastavku se čita fragment natpisa може се (*može se*) koji je oštećen i izlazi u ram slike. U drugom redu čita se fragment natpisa pozicioniranog ispod datuma u gornjem redu. Čita se: СВЕЩЕН. (*svešten.*), što bi se moglo protumačiti kao skraćenica od riječi sveštenik. U nastavku je prvi dio potpisa koji je izveden u stilskom potezu autora, što ga čini autentičnim i nečitkim, posebno jer prelazi s lica slike u okvir. Čitaju se početak i završetak retka: Ја...ОВИЧ (*Ja...ovič*).¹¹ U trećem redu potpis također izlazi u okvir i ne može se čitati zbog stilizacije.¹²

Sl. 3. Faksimil potpisa ikonopisca
(Foto: Behudin Alimanović)

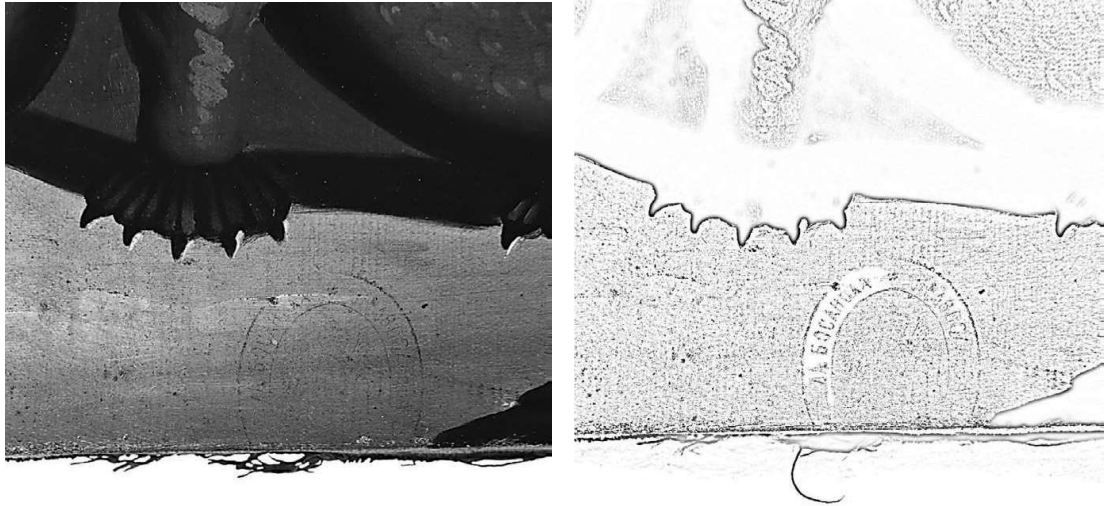
U središnjem dijelu donje ivice otisnut je ovalni pečat dimenzija 3,3 x 4 cm. Nerazgovijetno se razabiru ćirilčna štampana slova u ovalnom prstenu. Tinta je crne boje, izbljedjela. Na desnoj strani pečatne legende čita se fragment teksta: БОСАНСКА. (BOSANSKA).¹³

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Moguća je varijanta Ja(nk)ovič.

¹² Vjerovatno je da se u trećem redu nalazi ime autora, koje zbog poteza perom u vlastitom maniru nije bilo moguće iščitati.

¹³ Pretpostavlja se da je u pitanju fragment složenice Dabrobosanska. Iz toga proizlazi mogućnost da se radi o pečatu eparhije Srpske pravoslavne Crkve Mitropolije Dabrobosanske, koja autonomno djeluje na području Bosne i Hercegovine od 1880. godine. Budući da je Crkva okupljala domaće i strane ikonopisce, kao i znatan broj

Sl. 4 i 5. Otisak ovalnog pečata u kojem se naziru natpis pečatne legende i tragovi likovne kompozicije
(Foto: Behudin Alimanović)

Središnji dio pečata je izbljedio budući da se naziru tragovi pečatne likovne predstave, nekog krilatog bića (možda anđela ili ptice). Ovalni pečat nije identificiran. Pretpostavlja se da upućuje na mjesto u kojem je ikona nastala, radionicu ili na vlasničko ovjeravanje naručioca.

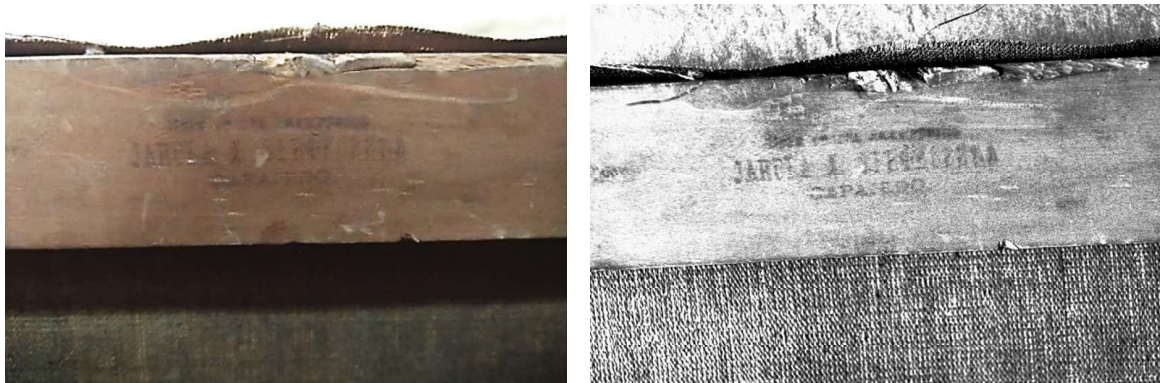
Na naličju slike, na blindiranom ramu, nalazi se otisnut pravougaoni pečat na kojem se vidi natpis u tri reda pisan ćiriličnim štampanim fontom. Tinta je zagasite tamne boje. U prvom redu slova su sitna i nerazgovijetna. U drugom redu je i nejasan natpis u kojem se nazire ime i prezime ЈАКОВА Х. ТРИФКОВИЋА (ЈАКОВА Н. TRIFKOVIĆA).¹⁴ U trećem redu jasno se čita Sarajevo. Pečat upućuje na uramljivača slika ili na trgovačku radnju u Sarajevu koja je djelovala s početka XX stoljeća.

---

zanatlija svih vrsta primijenjene umjetnosti, možemo je posmatrati kao naručioca, mecenu (Mazalić 1935: 51).

¹⁴ Tome u prilog ide podatak o prijavljenim radnjama u sarajevskom okrugu iz adresa Bosnicher Bote 1905. godine (Protokollierte Firmen im Kreise Sarajevo), u kojem se kao vlasnik navodi Trifković Hadži Jakov (Bosnicher Bote 1905: 181). Već 1908. zabilježeno je da je vlasnik knjižarnice i trgovine papirom koja se nalazila u Ferhadiji ulica br. 43 (Bosnicher Bote 1908: 345; 1909: 352).

Sl. 6 i 7. Otisak pravougaonog pečata
(Foto: Behudin Alimanović)

Sveti Đorđe (lat. *Georgius* < grč. *Georgios*) ili sveti Juraj zauzima posebno mjesto u kršćanstvu.¹⁵ Poštivanje ovog sveca prvobitno se veže za Palestinu i Egipat, odakle se širi na Bizant. Legende o svečevom mučenju i smrti proširuju se temama od VI, a dopunjavaju čudesima od XI stoljeća. Motiv borbe sa zmajem uvodi se krajem XII stoljeća. Ova predstava tokom XIII st. postaje omiljeni motiv kršćanske ikonografije koja se do XV st. obogatila složenijim načinom prikazivanja u više scena, da bi se krajem XIX st. njena popularnost ugasila.¹⁶ U ikonografskom kontekstu lik sv. Đorđa zasniva se na bizantskom ikonopisu u kojem je prikazan kao rimski vojnik s kopljem i štitom, golobrad, ogrnut crvenim ogrtačem rimskog vojnika – hlamidom, sagionom. Upravo će bizantski ikonopis postati osnova za razvoj istočne i zapadne ikonografske varijante. Ikonografski atributi sv. Đorđa definirani su tokom XII st. i predstavljaju ih hlamida, koplje i zmaj.

Lik sv. Đorđa u istočnoj varijanti je rimski vojnik, konjanik na bijelom konju, golobradi mladić podrezane ili kratke talasaste kose, ogrnut hlamidom. Shematiziranje figure, asketska građa, ukočen pokret i zagasit kolorit mijenjaju se i obogaćuju novim formama u periodu od XII do XV stoljeća. Postepeno se razvija pokret, figure se modeliraju i dobijaju punoću, razvija se perspektiva, bazilikalna i inverzivna, kolorit je intenzivniji, dok se scena obogaćuje i postaje složenija. Tokom XVI i XVII st. u istočnoj ikonografiji primjetni su zapadni stilski

¹⁵ Prema tradiciji, sv. Đorđe bio je rimski vojnik, kršćanin, koji je mučeničkom smrću stradao 303. god. tokom Dioklecijanovog progona kršćana. Nakon što ga je Crkva proglasila svetim 494. god. u istočnom kršćanskom svijetu slavi se kao sveti Georgije/Đorđe, a u zapadnom kao sveti Juraj (Fučić 1979: 308–310).

¹⁶ Fučić 1979: 310.

i slikarski utjecaji u načinu modeliranja, proširivanja kompozicije i naglašavanja deskriptivnih detalja u kojima prednjače ruski, kritski i grčki ikonopisi. Također, formiraju se regionalne stilske posebnosti, s ikonopisačkim školama različite provenijencije i stilova.¹⁷ U XVIII st. dolazi do miješanja postbizantskih stilova i zapadne umjetnosti u ikonopisu, da bi krajem XIX st. došlo do potpunog prekida s tradicijom.

Zapadna varijanta ikonografskog prikaza sv. Đorđa u osnovi je izmijenjen i dopunjen bizantski model, a nastala je tokom XIII stoljeća. Oprema je dopunjena viteškim oklopom, mačem i štitom, a lice uokvireno dugom talasastom kosom. Formira se i naglašava njegov heraldički znak – crveni krst na bijeloj podlozi, koji se koristi na plaštu, štitu ili zastavi kao simbol i novi atribut. Lik sv. Đorđa postepeno se pretvara iz rimskog vojnika u viteza. Za razliku od bizantskih uzora, vitez je naglašene tjelesne snage, odjeven u sjajni viteški oklop s potpunom ratnom opremom. U skladu s razvojem zapadnoevropskih slikarskih stilskih epoha razvija se novi i sadržajni likovni pristup sakralnim slikama s realističnijim pristupom sceni i likovima. Pristupa se slojevitom modeliranju figura antičkih proporcija i uzora, razvija se prostorna organizacija i produbljuje perspektiva (vazдушna, centralna). Scene odišu dramatičnošću borbe i brojnim detaljima. Akcenat je na scenografiji i scenskim elementima.

Zapadne ikonografske varijante predstavljanja sv. Đorđa kao viteza, zaštitnika ili osloboditelja moguće je vidjeti na primjerima renesansnih majstora čiju scenografiju prate bogati i realistični detalji, razvijeni pejzaži i perspektiva. Likovno rješenje italijanskog slikara Paola Uccella (1397–1475) predstavlja sv. Đorđa kao oklopljenog ratnika na bijelom konju, ogrnutog kratkim bijelim plaštom s motivom crvenog krsta – simbolom viteštva.¹⁸ Venecijanski slikar Vittore Carpaccio (1472–1526) sv. Đorđa predstavlja kao viteza duge kose kako juriša na smeđem konju i kopljem probada zmaja. Raskomadani dije-

---

¹⁷ Rakić 1998: 9–34.

¹⁸ Paolo Uccello: *Saint George and the Dragon*, oko 1470, ulje na platnu, inv. br. NG6294, National Gallery London, <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/paolo-uccello-saint-george-and-the-dragon> (22. 9. 2020); *Saint Georges terrassant le dragon*, 1430–1435, drvena ploča, Musée Jacquemart-André, Paris, <https://www.musee-jacquemart-andre.com/fr/oeuvres/saint-georges-terrassant-dragon> (23. 9. 2020); *Saint George slaying the Dragon*, oko 1430, ulje, tempera i srebrni list na drvenoj ploči, inv. br. 2124-4, National Gallery of Victoria, Melbourne, <https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/3747/> (26. 9. 2020).

lovi tijela oko njih doprinose dramatičnosti scene, a duhovni izraz počiva u liku princeze koja se moli u pozadini.¹⁹ Raffaello Santi da Urbino (1483–1520) prikazuje vitešku scenu borbe na proplanku s pejzažom koristeći se vazdušnom perspektivom (Sl. 8). Na njegovim slikama princeza je predstavljena u dvije poze: u mirnoj molitvenoj, klečeći, i preplašena u bijegu podignutih ruku prema nebu.²⁰ Slikar sijenske škole Il Sodoma (1477–1549) pristupa sceni iz novog ugla postavljajući princezu u prvi plan, te se vraća izvorima odijevajući sv. Đorđa kao rimskog vojnika. Dramatičnost scene dočaravaju glavni likovi u dinamičnom pokretu, dok detalji bude fantaziju i narativno je dočaravaju.²¹

Različit ikonografski prikaz zapadnog i istočnog kršćanstva sv. Đorđa koji ubija zmaja crpi svoje posebnosti iz legendi o njegovim čudima sadržanim u najranijim hagiografskim izvorima. Smatra se da priča o čudu sv. Đorđa s princezom koja vodi vezanog zmaja prema gradu Lasiju potječe iz Gruzije, gdje su utvrđeni najstariji pisani i slikani izvori datirani u XI stoljeće. Dio scene je i motiv tvrđave s čijih zidina prizor borbe posmatraju princezin otac, kralj Selinos i dvorjani. Od XII st. priča o svečevom mučeništvu bilježila se i u grčkim pisanim i likovnim izvorima čiji je dio svakako scena borbe sa zmajem. Priča se proširila dalje ka zapadu i izvršila primarni utjecaj na zapadnu ikonografiju.²² U ikonografiji zapadnog kršćanstva glavni izvor priče o sv. Đorđu je hagiografska zbirka iz XIII st. – *Legenda aurea*,²³ u kojoj su spojeni motivi starije s mlađom legendom o borbi sa zmajem. Pripo-

---

¹⁹ Vittore Carpaccio: *St George and the Dragon*, 1502, tempera na platnu, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Venice, <https://www.wga.hu/html/c/carpacci/3schiaivo/1/4dragon.html> (26. 9. 2020); *St George and the Dragon*, 1516, ulje na platnu, San Giorgio Maggiore, Venice, <https://www.wga.hu/html/c/carpacci/5/05george.html> (26. 9. 2020).

²⁰ Raffaello Santi da Urbino: *St George Fighting the Dragon*, 1503–1505, Musée du Louvre, Paris, https://www.wga.hu/html_m/r/raphael/2firenze/1/25drago3.html (23. 9. 2020); *St George and the Dragon*, 1505–1506, National Gallery of Art, Washington, <https://www.wga.hu/art/r/raphael/2firenze/1/25drago3.jpg> (23. 9. 2020).

²¹ *St George and the Dragon*, Il Sodoma (Giovanni Antonio Bazzi), oko 1518, drvo, National Gallery of Art, Washington, <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/s/sodoma/1/7sgeorge.html> (23. 9. 2020).

²² Mazalić 1935: 49–50; Fučić 1979: 309; Rakić 1998: 73–74, 133, 163–164, 287.

²³ *Legenda aurea* ili “Zlatna legenda” je zbirka legendi o životopisu svetaca i glavnih kršćanskih svetkovina nastala u periodu između 1245. i 1273. godine. Predstavlja kompilaciju prikupljenih tekstova koju je sastavio biskup Jacobus de Voragine iz Genove, Italija. Predstavlja glavni izvor za srednjovjekovnu ikonografiju zapadnog kršćanstva (Fučić 1979: 375).

vijest na koju se oslanja zapadna varijanta ikonografske predstave sv. Đorđa dio je istočne varijante priče o zmaju i princezi; ona je na putu u smrt susrela sv. Đorđa koji je kopljem onesposobio i vezao zmaja. Pred kraljem, kraljicom i njihovim narodom ubija zmaja nakon čega napuštaju paganstvo i postaju kršćani. Legenda je narativno dočarana detaljima poput koplja koje se od udarca prelomilo, sv. Đorđa kako poseže za mačem dok preplašena princeza bježi i moli se za čudo.²⁴ Oslanjajući se na legende, scena borbe sv. Đorđa na konju koji probada zmaja predstavlja pobjedu kršćanstva nad paganstvom, dobra nad zlim, duhovnog nad materijalnim i predstavlja temelj ikonološkim tumačenjima.

***

Pisani izvori, pisma i povelje iz XIV st. upućuju na zaključak da su bosanske plemićke porodice postavile temelje kultu ovog sveca možda čak i ranije.²⁵ U postbizantskom ikonopisu koji se javlja na tlu Bosne i Hercegovine zapadnoevropski utjecaji uočavaju se na ikonama XVIII st. u određenim detaljima poput dijelova odjeće, vojničke ili konjske opreme. "Zelena dolama, plave čakšire, crveni tozluci i zlatne mestve" predstavljaju svečanu odjeću bosanskog spahije ili bega, dok je zasigurno savremeniji prikaz vojne odjeće sv. Đorđa na ikoni nepoznatog autora iz XVII st. u odnosu na tradicionalni prikaz rimskog vojnika.²⁶ Putujući ikonopisac Jovan Mangafa izrađuje ikonu sv. Georgija Kefaloforosa na kojoj ga predstavlja u raskošnom renesansnom vojničkom oklopu. Standardni ikonografski prikaz sv. Đorđa dopunjava se novim elementima vojne opreme, poput kacige, luka i tobolca punih strijela koji predstavljaju odraz umjetnikove inspiracije savremenim

---

²⁴ Ibidem 309–310; Dragić 2013: 273.

²⁵ Mazalić upućuje na to da je još od X st. sv. Đorđe bio patron srednjovjekovnih bosanskih plemićkih porodica. U pisanoj povelji Sankovića Dubrovčanima iz 1391. župan Bjeljak i vojvoda Radič kunu se krsnim imenom – sv. Đorđe. Također, grbovi nekih vlastelinskih porodica poput Radinovića – Pavlovića nosili su lik sv. Đorđa kao zaštitnika. Porodice Hranići i Kosače ktitori su crkava sv. Đorđa: Sopotnica u Goraždu i Gomiljani u Trebinju (Mazalić 1935: 50–51). Interesantan podatak predstavlja da je na teritoriji srednjovjekovne Bosne izgrađeno 444 crkve, od kojih je 16 posvećeno sv. Đorđu (Dragić 2013: 271; Duvnjak 2008: 38–39).

²⁶ *Sv. Đorđe*, domaći autor, XVII st., inv. br. 218, Muzej Sarajeva (Mazalić 1935: 67–69, Sl. 9; 1965: 84, 99–101, Sl. 50).

kulturnim utjecajima i prilikama.²⁷ Na ikoni sv. Đorđa sa žitijem slikara monaha Leontija iz druge polovine XVIII st. u okvirima tradicionalnog postbizantskog slikarstva realizirani su kompozicioni elementi baroknih stilskih karakteristika poput razigrane, dinamične kompozicije, osvjetljenja i kolorita, a u slikarskoj deskripciji pojavljuju se i orijentalni elementi islamske arhitekture (munara džamije).²⁸

Ikona *Sv. Đorđe ubija aždahu* iz fundusa Zavičajnog muzeja u Visokom sadrži elemente istočne i zapadne ikonografije. Rađena je u duhu pravoslavlja i dosljedna je načelima kanonizacije ikonografskih tipova svetaca oslanjajući se na legendu o sv. Đorđu. Scena je razvijenog tipa budući da sadrži više narativnih motiva koji se prepliću u jednu priču: sv. Đorđe, zmaj – aždaha i princeza. Tradicionalna ikonografska shema u prikazivanju princeze koja drži užetom vezanog zmaja na ovoj ikoni zamijenjena je novim rasporedom. U jeku borbe sv. Đorđa sa zmajem princeza se nalazi na obali jezera, preplašena, u bijegu. U poluklečećem položaju podignutih ruku moli za čudo poput princeza sa slikarskih kompozicija Raffaella (Sl. 8), Uccella, Il Sodome ili Carpaccia. Na taj način kompozicija ikone iz Zavičajnog muzeja tematski i planski podsjeća na motiv italijanskih renesansnih slikara, motiv koji je ušao u istočnu ikonografiju posredstvom baroknih utjecaja na grčki i kretske ikonopis, kao što je primjer ikone sv. Đorđa sa žitijem nepoznatog grčkog majstora iz prve polovine XVIII st. (Sl. 9) koja se nalazi u Staroj crkvi u Sarajevu.²⁹

Autor modelira figure u prvom planu mekanim potezima kista transparentnim nanosima boje, u nekim partijama čak zanosno realističnije anatomije, čime postaje blizak zapadnom slikarstvu ne prelazeći granicu tradicionalne pravoslavne ikonografije. Lice sv. Đorđa antičke je grčke ljepote, pravilnog nosa, visokog čela i naglašenih krupnih očiju koje privlače pažnju posmatrača, što je karakteristično za bizantski i postbizantski ikonopis. Metafizičko na slici predstavljeno je i naglašeno kroz beživotan pogled sv. Đorđa i konja, koji se čine poput Duhom uskrslih figura. Scenu dopunjava i novi elemenat – lubanja, koji umjetnika vodi u pravcu simbolizma. Ovaj simbol u ikonološkom

---

²⁷ Ikona *Sv. Đorđe*, Jovan Mangafa, 1620, Crkva sv. Ilije, Busovača (Mazalić 1954: 57–59, Sl. 4; 1965: 63, 76–78, Sl. 29; Rakić 1998: 230–231, br. 128).

²⁸ *Sveti Đorđe*, Leontije, druga polovina XVIII st., inv. br. 296, Muzej Sarajeva (Mazalić 1935: 65–67, Sl. 7; 1965: 103, 133–134, Sl. 67).

²⁹ Mazalić 1935: 61–63, Sl. 5; Rakić 1998: 287–288, br. 173.

kontekstu dopunjava pripovijest o pobjedi vjerovanja nad bezboštvo simbolizirajući prolaznost zemaljskog i obećanje na vječni život. Reduciranje pejzaža, kubističko rješavanje arhitekture, koloristički odnosi i pointilističko naglašavanje detalja ukazuju na utjecaje savremenih slikarskih pravaca i idu u prilog doživljaju i tumačenju savremene ikonografske scene s kraja XIX i početka XX st. koja se odvijala u Bosni i Hercegovini posredstvom akademski obrazovanih domaćih i putujućih slikara.

Na prostoru Bosne i Hercegovine ikonopisačka djelatnost je od XVI st. varirala u zavisnosti od društvenih, političkih i ekonomskih prilika te se češće bazirala na importu u odnosu na vlastitu manufakturu, što je bilo izraženo u XVIII i XIX stoljeću. Crkva je glavni naručilac ikona češće stranih nego domaćih ikonopisaca. Krajem XIX i početkom XX st. nastavlja se import iz stranih ikonopisačkih škola, dok domaći ikonopis nastavljaju slikari akademskog zvanja zapadnih škola.³⁰ U crkvama, obnovljenim ili podignutim u austrougarskom periodu, nalazi se inventar ikona savremenih akademskih slikara poput Špire Bocarića, Romana Petrovića, Ivane Kobilice, Otona Ivekovića i Josipa Kriklera koji rade u savremenim manirima. Djela navedenih slikara krasi enterijer Pravoslavne Mitropolije (Sarajevo), Crkve svetog Ćirila i Metoda s Bogoslovijom (Sarajevo), Crkve Uspenja presvete Bogorodice (Travnik), Pravoslavne crkve Uspenja presvete Bogorodice na Palama i Crkve Uspenja presvete Bogorodice u Obudovcu kod Bosanskog Šamca.³¹

Zaključak

Na osnovu prikupljenih informacija može se konstatirati da slika *Sv. Đorđe ubija aždahu*, po tehnici ulje na platnu, iz Umjetničke zbirke Zavičajnog muzeja u Visokom predstavlja sakralnu štafelajsku umjetnost, po sadržaju ikonu. Naslikana je rukom ikonopisca neutvrđenog imena čije se djelovanje veže za period od kraja XIX i početka XX stoljeća.

³⁰ Mazalić 1962: 654.

³¹ Vidjeti: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2861 (15. 6. 2020), http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3335 (15. 6. 2020), http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3296 (10. 9. 2020), http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3371 (17. 6. 2020), http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3296 (15. 6. 2020).

U njegovom radu vidljivi su utjecaji stare pravoslavne ikonografije i zapadne realističke tradicije. Kruto modelirane forme navode na elemente starih ikonopisačkih škola u regiji, što bi se moglo djelomično protumačiti kao element neklasičnog, odnosno kao rezultat manira vlastitog rukopisa ikonopisca. S druge strane, elementi modelacije i realističniji pristup u oblikovanju zasigurno su prozapadni elementi. Ikona je potpisana dvjema srpskoslavenskim ćiriličnim signaturama: natpisom u središtu gornje ivice i potpisom ikonopisca u donjem desnom uglu s datacijom 5. mart 1905. godine. Pored toga, ikona je "ovjerena" s dva pečatna otiska – štambilja. U otisku ovalnog pečata i pečatne legende vidljiv je fragment natpisa u kojem se upućuje na Bosnu. Pretpostavlja se njegova veza s naručiocem ili slikarskom radionicom. Drugi otisak se odnosi na pečat pravougaonog oblika koji upućuje na sarajevsku zanatsku ili trgovačku radnju, pretpostavlja se Jakova Hadži Trifkovića.

Ikona je dio zaostavštine Marice Vojnović (1892–1982) i značajna je za istraživanja o kulturi i običajima pravoslavnih porodica. Posmatrajući je u tom kontekstu zaključuje se da je zaštitnik porodice Vojnović bio sveti Đorđe, a porodična slava obilježavala se na Đurđevdan 6. maja. Tome u prilog idu i drugi predmeti iz zaostavštine Vojnović koji se čuvaju u Muzeju.

Ikona *Sv. Đorđe ubija aždahu* koja se nalazi u Zavičajnom muzeju u Visokom zauzima značajno mjesto u modernijim tokovima pravoslavne ikonografske umjetnosti na tlu Bosne i Hercegovine s početka XX stoljeća.

Bibliografija

Izvori

Umjetnička zbirka Zavičajnog muzeja – Visoko, fond umjetničkih djela XX stoljeća

Etnografska zbirka Zavičajnog muzeja – Visoko

Veb-izvori

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine: <http://kons.gov.ba>

Web Gallery of Art, <https://www.wga.hu/index1.html>

The National Gallery, London, <https://www.nationalgallery.org.uk/>

Musée Jacquemart-André, Institut de France, <https://www.musee-jacquemart-andre.com>

The National Gallery of Victoria, <https://www.ngv.vic.gov.au/>

Literatura

Badurina, A., Fučić, B., Grgić, M., Ivančević, R., Cevc, E., Dragutinac, M., Nežić, D., Baričević, D. (1979): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.

Bialostocki, J. (1963): "Iconography and Iconology", u: *Encyclopedia of World Arts*, McGraw-Hill, New York, 769–785.

Bilinc, R. (2019): *Blago visočke crkve*, Dabar, Istočno Sarajevo.

Dragić, M. (2013): "Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata", *Croatica et Slavica Iadertina*, IX/I (9), Zadar, 269–313.

Drljić, R. (1953): "Zadaci zavičajnog muzeja Visočkog sreza", *Naš život*, I, br. 1, Visoko, 7.

Duvnjak, S. (2008): "Sveti Ilija i sveti Juraj – zaštitnici Bosne", *Zbornik o Marku Dobretiću*, Općina Dobretići – Kulturni povijesni institut Bosne Srebrenice Sarajevo, Sarajevo – Dobretići, 33–47.

Džajić, I. (2014): *Djelovanje nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava u Visokom 1903–1949*, Ban publishing, Visoko.

- Filipović, M. (1928): *Visočka nahija*, Srpska kraljevska akademija, Beograd.
- Filipović, M. (1949): *Život i običaji narodni u Visočkoj nahiji*, SAN, Beograd, 205.
- Fučić, B. (1979): "Juraj", u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 308–310.
- Fučić, B. (1979): "Legenda aurea", u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 375.
- Hall, J. (1998): *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb.
- Kojić, Lj. (1967): *Ikone Bosne i Hercegovine*, Umjetnička galerija Sarajevo, Sarajevo.
- Leka, A. (2017): "Zavičajni muzej, Visoko", u: *Muzeji, zbirke i galerije u Bosni i Hercegovini*, II dopunjeno izdanje, Udruženje ICOM – Nacionalni komitet Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 58.
- Mazalić, Đ. (1934): "Slikarski materijal starih ikonopisaca koji su radili u Sarajevu i način kako su ga upotrebljavali", *Glasnik zemaljskog muzeja*, XLVI, Sarajevo, 113–168.
- Mazalić, Đ. (1935): "Sv. Đorđe na starim ikonama u Sarajevu", *Glasnik zemaljskog muzeja*, XLVII, Sarajevo, 49–72.
- Mazalić, Đ. (1936): "Stare ikone i drugo", *Glasnik zemaljskog muzeja*, XLVIII, Sarajevo, 49–72.
- Mazalić, Đ. (1954): "Nekoliko starih ikona", *Naše starine*, II, Sarajevo, 53–70.
- Mazalić, Đ. (1962): "Bosna i Hercegovina", u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 2, D-Ini, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 654.
- Mazalić, Đ. (1965): *Slikarska umjetnost u Bosni i Hercegovini u tursko doba (1500–1878)*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Rakić, S. (1998): *Ikone Bosne i Hercegovine 16–19. vijek*, Zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd.
- Šahinović, N. (1983): "Zavičajni muzej – čuvar baštine", *Naš život*, XXXI, br. 198, Visoko, 4–5.
- Ševo, Lj. (2002): *Pravoslavne crkve i manastiri u Bosni i Hercegovini do 1878*, Glas Srpski – Grad Banjaluka, Banja Luka.

Summary

An icon from the art collection of the Regional museum in Visoko – *Saint George slaying the dragon*

The Orthodox icon depicting *St. George slaying the dragon*, one of the 20th century works preserved in the Art Collection of the Regional museum in Visoko, is part of the legacy of Marica Vojnović (1892–1982). This is the artwork of an unknown iconographer, presumably of Slavic origin, whose oil on canvas technique displays influence of Orthodox iconography with elements of Western realism. Interesting feature of the icon is the Cyrillic inscription and author's stylized signature, though partially legible, according to which the icon was painted in 1905. Additionally, the icon bears traces of two stamps in faded ink, one oval and the other rectangular, with fragmented Cyrillic text referring to Bosnia and Sarajevo.

Considering that the icon has neither been analyzed nor made widely known before, the aim of this paper is to document and describe the icon's origin, inscriptions and stamps and other stylistic features revealing the transformation of Orthodox iconography in Bosnia and Herzegovina in the early part of the 20th century.

Prilog

Sl. 8. *Sveti Georgije ubija zmaja*, Raffaello Santi da Urbino, 1503/05,
ulje na drvetu, 29 x 25 cm
Musée du Louvre, Paris

(Preuzeto: https://www.wga.hu/html_m/r/raphael/2firenze/1/25drago3.html,
23. 9. 2020)

Sl. 9. *Sv. Georgije ubija zmaja sa scenama žitija*, grčki majstor, prva polovina XVIII st.,
tempera na dasci, 59 x 41,5 cm.
Crkva sv. Arhanđela (Stara crkva), Sarajevo.
(Prema: Rakić, 1998, 287, br. 173)